

Carme Expósito

Pedagogia en la intervenció socioeducativa amb dones immigrades

Resum

La base d'aquest text és el treball educatiu amb dones immigrades realitzat des de 1998, a Granollers i municipis del voltant. Recull resultats de la investigació efectuada dins del Màster en Educació i Immigració Intercultural, Universitat de Barcelona (2003) dirigit per Mary Nash i que va mostrar la relació entre les dificultats d'inclusió i les diferències educatives de les dones marroquines i subsaharianes, no alfabetitzades, d'origen rural preferentment, arribades arran del reagrupament familiar. S'entrevisten 20 dones, del Marroc, Senegal i Gàmbia, de 30 anys de mitjana i que feia que residien a Catalunya entre 2 i 13 anys. Paral·lelament, són entrevistats professionals –assistents socials, llevadores, pediatres i educadors –, que coneixen i tracten de forma significativa aquestes dones.

Paraules clau

Cohesió social, Diferència cultural, Inclusió, Intervenció socioeducativa, Participació social

Pedagogy in socio-educational intervention with women immigrants

The basis of this text is ongoing educational work with women immigrants being carried out in Granollers and surrounding municipalities, starting in 1998. It includes the results of research for a Masters in Intercultural Education and Immigration at the University of Barcelona (2003), directed by Mary Nash. This highlighted the relationship between problems with inclusion and educational difference suffered by Moroccan and Sub-Saharan women, illiterate and often of rural origin, arriving as a result of family reunification. Interviews were held with twenty women from Morocco, Senegal and The Gambia (average age 30) who had been living in Catalonia for between 2 and 13 years. Parallel interviews were held with professionals - social workers, midwives, paediatricians and educators - who knew and had significant dealings with these women.

Key words

Social cohesion, Cultural difference, Inclusion, Socio-educational intervention, Social participation

Pedagogía en la intervención socioeducativa con mujeres inmigradas

La base de este texto es el trabajo educativo con mujeres inmigradas realizado desde 1998, en Granollers y municipios de alrededor. Recoge resultados de la investigación efectuada dentro del Master en Educación e Inmigración Intercultural, Universitat de Barcelona (2003) dirigido por Mary Nash y que mostró la relación entre las dificultades de inclusión y las diferencias educativas de las mujeres marroquíes y subsaharianas, no alfabetizadas, de origen rural preferentemente, llegadas a raíz del reagrupamiento familiar. Se entrevistan a 20 mujeres, de Marruecos, Senegal y Gambia, de 30 años de mediana y que llevaban residiendo en Cataluña entre 2 y 13 años. Paralelamente, son entrevistados profesionales –asistentes sociales, comadronas, pediatras y educadores –, que conocen y tratan de forma significativa a estas mujeres.

Palabras clave

Cohesión social, Diferencia cultural, Inclusión, Intervención socioeducativa, Participación social

Autora: Carme Expósito

Article: Pedagogia en la intervenció socioeducativa amb dones immigrades

Referència: Educatió Social, núm. 31 pp.

Adreça professional: Associació Cultural Amics de l'Àfrica
Torràs i Bages, 11. 08400 Granollers. amics_delafrica@hotmail.com

▲ Introducció

Aquest text pren com a base el treball educatiu amb dones immigrades que realitzo des de l'any 1998, principalment a Granollers i municipis del voltant. Tanmateix recull alguns dels resultats del treball de recerca que es va fer dins del Màster en Educació i Immigració Intercultural, Universitat de Barcelona (2003) dirigit per la catedràtica Mary Nash i que va mostrar la relació entre les dificultats d'inclusió i les diferències educatives de les dones marroquines i subsaharianes, no alfabetitzades, d'origen rural preferentment i que havien arribat arran del reagrupament familiar. El mateix va consistir en entrevistes realitzades a 20 dones, del Marroc, Senegal i Gàmbia, de 30 anys de mitjana i que feia que residien a Catalunya entre 2 i 13 anys. Paral·lelament es van realitzar entrevistes a professionals que pel seu àmbit de treball –assistents socials, llevadores, pediatres i educadores –, coneixen i tracten de manera significativa aquestes dones.

Les dones immigrades d'origen africà

Granollers té una població de 57.473 habitants el 10,89% dels quals correspon a persones que han arribat de països empobrits. És el segon municipi del Vallès Oriental amb més població immigrada resident, darrere de Canovelles amb el 12,75% , seguit per Montornès del Vallès amb el 9,64 % i Les Franqueses del Vallès amb el 7,50% respectivament¹ .

Per països d'origen, la primera comunitat és la marroquina amb un 25,9% sobre el total de població immigrada i la segona la senegambiana si es considera un mateix àmbit geogràfic amb el 16,2%. Dins de cada comunitat el 38,9 % correspon a dones marroquines i el 24% a dones senegambianes² .

Parlar de les dones en general és arriscat perquè hi ha una gran diversitat de situacions i caldrien estudis molt parcials per a poder fer valoracions fidels a una realitat complexa³ . Amb tot, s'observa que les dones immigrades que arriben del Marroc i Senegàmbia des d'un medi rural i que no han estat alfabetitzades en origen⁴ presenten moltes similituds pel que fa al seu procés d'inclusió en la societat d'arribada. Aquestes dones són les més visibles però també les més invisibles. Es fan visibles a través de la seva diferència cultural que es constata a través de la indumentària i el manteniment de la tradició ja que reproduïxen les tasques en origen, ara en un altre context. Són invisibles per la baixa participació social, la desigualtat en l'accés als recursos comunitaris normalitzats i el baix capital relacional fora de la seva comunitat.

Les dificultats d'inclusió d'aquestes dones responen a factors endògens⁵ com la manca de recursos formatius, el desconeixement de la llengua, i les seves especificitats culturals diferents a les del nostre entorn però també, en gran mesura, a causa de factors exògens com ara la reglamentació d'Estrangeria que les situa en una situació de dependència i de diferència envers les dones

autòctones, les dificultats econòmiques i socials amb les quals es troben, les actituds racistes i d'incomprensió de l'altre i els esdeveniments internacionals que agreugen la percepció que l'autòcton té de l'estranger, tant més si aquest és musulmà.

Aquestes dificultats es constaten de manera específica si ens parem a conèixer quina és la seva relació amb l'entorn proper, quin ús fan dels Serveis i com accedeixen als recursos comunitaris. En definitiva, mostren la seva precarietat i desigualtat en relació amb la població autòctona que no es veu afectada per alguna problemàtica concreta⁶

Especificitats d'aprenentatge i necessitats educatives

Per a lluitar contra les desigualtats i per afavorir la cohesió social és imperatiu abocar recursos i mitjans a aquelles persones que més ho necessiten. En aquest sentit es troben a faltar programes educatius prou coherents que ofereixin eines per a la participació activa d'aquestes dones en el nou entorn on ara viuen. Sovint el que s'articulen són respostes de caire paternalista, reaccionant contra l'exclusió amb mesures assistencials i paliatives que parteixen de les mancances que cal compensar i no dels seus recursos i les seves possibilitats reals i això el que provoca és estigmatització i cronificació.

Amb la diversificació d'orígens en l'arribada de dones estrangeres al nostre país i l'increment important de dones sud-americanes amb altres característiques de funcionament cultural, amb capital humà *útil* per a desenvolupar-se amb rapidesa a la nostra societat i amb l'interès que cada cop més susciten les treballadores sexuals i les joves –les filles de famílies immigrades–, hi ha el risc que les dones més necessitades (les mares d'aquestes joves i adolescents del futur⁷) continuïn al marge de les mesures que s'implementin en el futur ocupant l'espai *invisible* reservat a aquells que no tenen mitjans per a incorporar-se als canvis ràpids d'una societat en transformació permanent.

Ara que la immigració ja es considera un fet estructural de les societats occidentals i atès que al nostre país ja hi ha un bon nombre de persones que fa uns quants anys que hi resideixen, cal començar a dissenyar programes que no es limitin al primer acolliment. Hi ha dones que ja fa cinc i més anys que viuen a Catalunya. Són ciutadanes de dret, però no poden exercir una ciutadania activa per les dificultats i problemes que arrossegueuen i que no han pogut resoldre, moltes vegades perquè es fa molt difícil per a elles aconseguir un lloc de treball amb certes garanties –factor essencial per a la inclusió social de qualsevol persona– i per la manca d'habilitats socials i emocionals per fer front a les exigències de la nostra societat.

Són ciutadanes de dret, però no poden exercir una ciutadania activa

Amb la dona immigrada que no es troba en la fase del procés d'adaptació, no es tracta només d'ensenyar la llengua, ni d'alfabetitzar (procés lent i que necessita de molta constància i temps), sinó de treballar habilitats personals i competències instrumentals que tenen a veure sobretot amb la seva condició de dona i amb la seva experiència de vida.

En la intervenció socieducativa que es porti a terme amb elles, en primer lloc cal treballar les competències de partida en tant que això ens permetrà conèixer els seus recursos i potencialitats com a subjectes actius i crearà una interacció rica en expressions vivencials perquè per sobre d'altres aspectes el que és realment important és el que som com a éssers humans.

La dona africana té assignada des del seu naixement una funció social determinada: neix i s'educa en el convenciment que existeix per servir els altres, per ser filla, esposa i mare. A això hem d'afegir l'edat de casament que sol situar-se, en general, entre els 15 i 16 anys, amb la qual cosa la seva evolució com a dona no té res a veure amb la dona occidental. Passa de nena a adulta amb responsabilitats conjugals i familiars sense gaudir d'un espai intermediari que aquí està destinat a formar-se i decidir allò que es vol fer a la vida. En origen això no és un problema en tant que culturalment és el que cal fer, però en la societat d'arribada aquests valors perden sentit i es comencen a qüestionar moltes coses. Un altre aspecte important entre les dones subsaharianes és que la gran majoria dels marits són polígams: a vegades conviuen en destí amb dues dones, encara que el més freqüent és que tinguin una dona o dones en origen i una altra aquí. Emocionalment no crec que sigui un problema per a les dones, sí que ho és el fet que els marits marxen llargues temporades al seu país i sovint la dona que està aquí queda desprotegida i, sovint, sense recursos.

Pel que fa a les tasques desenvolupades en origen podem dir que la majoria de dones marroquines no han treballat fora de l'espai domèstic; tanmateix, algunes eren cosidores en els seus domicilis i era una manera d'obtenir recursos propis. En canvi les dones subsaharianes totes han treballat, normalment, al camp i tenen un bon coneixement dels processos agrícoles que segueixen l'arròs, el cacauet i els productes d'horta. Algunes acompanyaven les seves mares a vendre els productes al mercat local o ho feien elles soles.

“Jo al meu país vaig treballar al camp i també venia els productes al mercat local. El ritme de treball allà és molt diferent al que s'exigeix aquí: quan un està cansat o no et trobes bé deixes de treballar. No hi ha horaris establerts.”

(Fatou⁸ amb passaport senegalès ve néixer a Guinea Conackry. Té 27 anys. Arriba a Catalunya el 1997).

“M'agradava molt treballar al camp, no com ara sempre a casa. Abans estava en contacte amb la natura i encara que treballava dur amb el cacauet mai no em feia mal res. Aquí sempre tinc mal de cap, mal a les cames...no em trobo bé”.

(Hafida., 39 anys, Marroc. Arriba a Catalunya el 1996)

Aquestes dones no han assistit a l'escola formal per diferents raons: el pare no ho volia –moltes vegades per manca de mitjans -, no hi havia escola al seu poble o no tenien temps⁹. És possible que algunes dones assistissin a l'escola corànica on s'ensenyaven les prescripcions de l'Islam però no a llegir o escriure, que era una activitat reservada als homes.

Cal remarcar com un aspecte important en la seva dinàmica el canvi que experimenta la seva vida en el moment en què els marits inicien el projecte migratori. És freqüent que canviïn de residència quan es casen ja que el costum és que marxin a viure a casa dels seus sogres. Quan el marit emigra queden a l'empara de la família política i si el marit no envia prou diners poden ser una càrrega afegida; també s'observa com en molts casos passen a un estat de forta dependència per part de la sogra i els seus cunyats.

“Quan vaig casar-me als 15 anys vaig anar a viure a la casa dels meus sogres. Cinc anys després el meu marit va emigrar a Espanya. Al principi hi havia molts problemes perquè el meu marit no tenia papers i treballava al camp esporàdicament, per la qual cosa enviava pocs diners. Després tot va canviar. Jo vaig arribar a Catalunya el 1995, sense visat. Vaig anar de Dakar a Canàries, de Canàries a Madrid, de Madrid a Portugal i de Portugal a Barcelona. Tinc cinc fills, dues nenes estan al meu país”.

(Bommu, 29 anys, Senegal)

En aquest context algunes dones han lluitat per la seva autonomia i independència encara que fos sota el referent del marit en la distància¹⁰. A l'Àfrica subsahariana i al medi rural el cert és que és difícil que una dona visqui de manera més independent amb els seus fills, ja que l'organització de l'espai domèstic no ho permet.

“Vaig casar-me al 1982 i vaig anar a viure a un poble proper al meu domicili a casa dels sogres. El 1990 el meu marit decideix venir a Espanya. Em quedo amb la seva família i ho vaig passar molt malament: em controlaven tot el dia i no em deixaven sortir fora de casa. Quan parlava amb el meu marit sempre plorava. El 1994 construïm una casa pròpia dintre del recinte familiar i aleshores visc amb més independència amb els meus tres fills fins al 1997 que vinc a Catalunya”

(Hafida, Marroc)

Aquesta breu aproximació a la seva situació sociocultural en origen, ens ha de servir per comprendre-les i per entendre l'esforç que han de fer quan es traslladen a un medi tan diferent del que elles coneixen i ens mostra les seves limitacions per a participar amb certa normalitat en aquest nou context encara que hi portin uns quants anys residint. Però en cap cas vol dir que no siguin conscients de la seva realitat, ni que no tinguin capacitats per a millorar les seves vides. Hem de pensar que una gran majoria són dones molt joves, amb l'energia suficient per aprendre i amb la curiositat necessària per a descobrir i conèixer altres comportaments i maneres de fer. Aquest desig de reeixir les ha portat a seguir diferents cursos i programes educatius i/o formatius, per aprendre la llengua, per alfabetitzar-se i per a la seva inserció laboral sobretot. Ara bé, fora d'algun cas concret, poques han assolit un nivell suficient per a ampliar significativament, l'abast de la seva autonomia, requisit imprescindible per a participar més activament en el seu entorn.

Aquest desig de reeixir les ha portat a seguir diferents cursos i programes educatius i/o formatius

Aquest fet ens ha de fer qüestionar l'efectivitat de moltes de les accions que es porten a terme amb les dones immigrades.

Als municipis amb menys de 20.000 habitants les accions educatives per a dones immigrades es redueixen a l'ensenyament de la llengua principalment a través de les escoles d'adults. En general, no hi ha accions específiques i quan n'hi ha comprenen poques hores setmanals sent insuficients per dur a terme una pràctica educativa efectiva. A Granollers, entre les accions dirigides a la dona immigrada trobem:

- Càritas ofereix acollida i classes de llengua i alfabetització però amb un caràcter més assistencialista que educatiu on la major part del personal que hi treballa és voluntari. A Càritas les dones esmorzen diàriament, poden accedir a beques de guarderia per als seus fills i també al rober. S'ofereix també un taller de costura on les dones repassen la roba que després s'enduran.
- L'Àrea de Promoció Econòmica de l'Ajuntament porta a terme un Programa d'Acompanyament al món laboral per a Treballadors/es Extracomunitaris/es on es contempla la perspectiva de gènere amb un mòdul d'alfabetització per a dones. La realitat mostra que les dones que assisteixen es poden beneficiar poc: la majoria no tenen autorització per a treballar i alfabetitzar no hauria de ser l'objectiu principal en un programa que pretén la inserció laboral.
- El CEPROM-CCOO ofereix habitualment quatre cursos anuals de 375 hores aproximadament dins dels cursos de Formació Ocupacional del Departament de Treball de la Generalitat. Els cursos són d'iniciació al món laboral i de cambrera de pis respectivament. En el primer s'exigeix un nivell mínim de comprensió i expressió oral i en el segon estar alfabetitzat. D'un curs es pot passar a l'altre i això seria molt positiu si fossin continuats, però no és així i poden passar 6 mesos fins que aquests es tornen a iniciar.
- L'any passat va començar un Programa d'Acompanyament a la dona maltractada a través del Pla per a la Igualtat d'Oportunitats de l'Ajuntament i l'Àrea de Promoció Econòmica. Només ha participat una dona marroquina, sense que això signifiqui que la dona immigrada no pateix maltractaments a Granollers.

Actualment, a més, moltes dones queden fora de les actuacions que depenen del Departament de Treball en tant que per accedir necessiten la targeta de l'atur. Abans la donaven a les dones amb autorització de residència, ara ja no.

El perquè d'aquesta feble efectivitat de les accions educatives existents, pot ser el resultat de les consideracions següents:

- No responen a les seves necessitats
- No s'ajusten a les seves realitats quotidianes. Si no es tenen en compte les seves dinàmiques, les intervencions que es portin a terme amb ella no donaran els resultats esperats. Per exemple, es diu que són poc constants en l'assistència o que estan poc motivades... i això pot ser veritat en algun cas concret, però no en tots. Aquestes dones tenen realitats familiars i socials particulars on la prioritat principal és fer-se càrrec de la seva família, no tenen mitjans per a pagar guarderies, no tenen a cap familiar que s'ocupi dels petits quan estan malalts i, a més a més, tenen embarassos força continuats, amb la qual cosa interrompen les accions que han iniciat i tornen a començar quan poden. Si troben alguna feina per precària que sigui, si poden l'aprofiten i això també passa per ser una prioritat davant la seva formació.
- Quina llengua cal utilitzar? El castellà? El català? Segons els actors implicats en la gestió dels programes o cursos dirigits a la dona immigrada la llengua emprada és una o altra, el que es converteix en un problema afegit perquè no n'acaben d'aprendre cap. Hi hauria d'haver una major coordinació dels agents implicats en un mateix territori, municipi, per a resoldre un tema tant important i que, a hores d'ara, no ha estat pactat amb la serietat i el respecte que exigeixen les accions adreçades a persones adultes.
- S'observa, en general, que hi ha tècnics i responsables polítics poc formats en les pautes socioculturals de les persones immigrades i la realitat que les envolta més enllà dels problemes públics que es produeixen, així com la derivació de la gestió dels programes a empreses poc especialitzades en immigració.
- Quan són programes finançats per l'administració es continuen valorant resultats quantitativus, a curt termini, la majoria enganyosos sota estadístiques que amaguen la realitat de les actuacions desenvolupades¹¹.
- S'oblida la perspectiva de gènere que és el punt de partida en les accions dirigides a dones. En una societat de dret cal aconseguir que tothom es pugui beneficiar d'allò que la societat posa a l'abast dels seus ciutadans i ciutadanes i les dones només poden exercir drets si són com més autònomes que puguin i poden adquirir competències socials i professionals. No hem d'oblidar que al nostre país el creixement del sistema educatiu i l'augment de l'ensenyament formal entre les dones ha estat l'instrument que ha permès la seva inserció activa fora de l'espai domèstic.

Les accions educatives existents no responen a les seves necessitats

Quines necessitats educatives té així aquesta dona més enllà de l'aprenentatge de la llengua i la lectoescriptura?¹²:

- Adquirir competències i habilitats socials que li permetin posicionar-se com a ciutadana de dret en l'espai on viu. Si estem parlant de dones que ja fa uns quants anys que resideixen al nostre país, vol dir que coneixen els recursos bàsics als quals tenen accés, però no els utilitzen correctament. Per a poder fer-ho i com que és difícil per a elles entendre el nostre funcionament burocràtic, món complex fins i tot per a moltes persones autòctones, cal explicar amb la màxima claredat possible perquè serveixen i especialment cal animar-les a buscar solucions a les seves dificultats: preguntant i demanant explicacions sense vergonya, cercant ajut extern quan és possible, sense haver de sentir-se ni diferents ni inferiors a ningú en el tracte que han de rebre.
- Sentir-se valorada pel que és, com qualsevol individu únic i ric en experiències i sabers.
- Conèixer la diversitat del món on viu mitjançant exemples des del seu món quotidià.
- Adonar-se de l'evolució que fem totes les dones al llarg de la vida i en quin moment es troba ella per a visualitzar quin camí li queda encara per recórrer.
- Conèixer les seves limitacions i la realitat en la qual viu que, moltes vegades, és una realitat dura i poc generosa amb aquell que més necessitats té.
- Identificar les competències adquirides des de que viu al nostre país, sempre des de la visió del guany personal.
- Descobrir les aportacions que ella pot fer partint del seu bagatge personal i cultural.
- Guanyar seguretat i autoritat en el medi on ara viu.

Tenir per objectiu assolir encara que sigui a llarg termini, la seva inserció laboral

Tot aquest treball sobre les habilitats socials i emocionals de la dona immigrada han de tenir per objectiu assolir encara que sigui a llarg termini, la seva inserció laboral perquè en una gran majoria de situacions per a ella és la primera necessitat¹³.

Les seves limitacions formatives i les seves dificultats determinades pel seu univers cultural i per la seva condició de dones pobres, influeixen en les persones autòctones per a contractar-les, sobretot quan aquesta dona no ha tingut cap experiència laboral prèvia i prové d'un medi rural on ha estat socialitzada sota uns paràmetres diferents als de la cultura occidental. La realitat és que són molt poc competitives laboralment amb la qual cosa tenen ben poques opcions laborals.

“No tinc sort, no tinc sort. Ja sé que no tinc permís de treball, però moltes dones no en tenen i troben feina. Jo busco per netejar i això que si l'hora es paga a 6€, jo les cobraria a 4€. No m'importa, tinc molts problemes i necessito treballar”.
(Naima, Marroc. Fa quatre anys que viu a Catalunya)

Quan té la sort de trobar una feina, en general té problemes per a conciliar la seva vida laboral i familiar especialment si el seu marit no l'acompanya.

“ Fa set anys que visc a Catalunya i tinc autorització per a treballar però mai no he treballat. Fa uns dies em van avisar per fer una substitució en una Mútua fent tasques de neteja. Vaig estar molt contenta perquè era la primera experiència laboral. El meu horari era de les 17.00 a les 24.00h. Només vaig treballar un dia perquè tinc tres fills petits i el meu marit no es volia fer càrrec d'ells al vespre. Vaig plorar molt ja que segons ell no era una bona mare i no volia assumir les meves responsabilitats. No vaig poder continuar. No tornaré a buscar feina fins que els meus fills siguin una mica més grans”.
(Djeneba, Senegal, 27 anys. Arriba a Catalunya el 1998).

Però en altres situacions les dones han lluitat per aconseguir els seus objectius.

“Quan vaig començar a treballar, el meu horari era compatible amb el del meu marit i, per tant, podia quedar-se amb els nens. Em va dir que busqués una cangur perquè ell tenia coses a fer i no podia tenir cura cada dia dels seus fills. Jo li vaig contestar que jo no treballava per pagar una cangur sinó per millorar la vida dels meus fills. No vaig haver de pagar cap cangur i, a més a més, com que surto tard de la feina em ve a buscar cada dia”.
(Moussu, Senegal. Té 26 anys i arriba a Catalunya el 1995).

Amb tot, els sectors on troben feina i les condicions, horaris i sous, fa que siguin treballs de molt poca qualitat que difícilment acceptaria una persona autòctona. Per aquesta raó i si es considera que aquestes dones també tenen dret a beneficiar-se de la igualtat d'oportunitats i sota el referent de justícia social, caldria implementar programes formatius que contemplessin a més de la iniciació al món laboral, iniciatives per a l'autoocupació. Si es parteix de les seves competències de partida, de les que ha adquirit en destinació i es coneixen les seves estratègies per a optimitzar els seus recursos culturals en un nou context, és efectiu dissenyar accions que s'ajustin a les seves necessitats i possibilitats i això les farà reals i operatives. En aquest sentit, amb mitjans, assessorament i formació podrien iniciar feines més dignes i rendibles en aquells sectors on elles poden desenvolupar-se amb més facilitat. Aquest enfocament s'hauria de començar a contemplar en els programes que a hores d'ara es realitzen a diferents municipis a través dels Serveis de Promoció Econòmica especialment, i a través del suport del Departament de Treball de la Generalitat de Catalunya.

Amb mitjans, assessorament i formació podrien iniciar feines més dignes i rendibles

Pautes per a la intervenció socieducativa des de la perspectiva de gènere

Cada cop més se sent parlar de la necessitat d'implementar polítiques d'igualtat entre homes i dones que han d'afectar tots els àmbits de la societat catalana. Això vol dir integrar la perspectiva de gènere en tot allò que té a veure amb la realitat quotidiana de totes les persones i que s'ha de concretar en actuacions específiques que tinguin per objectiu eliminar les desigualtats i incorporar la promoció de la igualtat a totes les accions que es puguin dissenyar.

En la pràctica socieducativa a elles dirigida si volem superar no només desigualtats, sinó també la seva invisibilitat

Aquesta necessitat respon a la situació de vulnerabilitat que pateixen moltes dones i a les possibilitats que tenen de quedar excloses socialment davant situacions de precarietat laboral, maltractaments i feble entorn relacional entre d'altres. Amb les dones immigrades que són més vulnerables, en tant que el gènere però també l'ètnia o l'origen són elements que poden potenciar situacions d'exclusió social, es fa evident incloure la perspectiva de gènere en la pràctica socieducativa a elles dirigida si volem superar no només desigualtats, sinó també la seva invisibilitat i contribuir a la desconstrucció de la consolidació d'estereotips de gènere.

Justament les dones que fan més evident la seva singularitat cultural són considerades com un tot homogeni, sota una visió estereotipada que no es correspon amb la realitat. En part és conseqüència de la feble interrelació que manté amb la resta de la població. Si només ens fixem en el seu aspecte exterior i no sentim curiositat per a conèixer els seus pensaments i les seves inquietuds, és normal que fem una lectura pobre de la seva cultura i del que ella representa. En el millor dels casos podem escoltar allò de *pobres dones* com si estiguessin condemnades a ocupar l'espai que les altres dones ja fa temps que hem deixat enrere.

Com qualsevol persona aquestes dones són alegres, xerraires, serioses, tímides, malcarades, intel·ligents, extravertides, solidàries, egoistes, agosarades, transgressores... i tots els adjectius que poden aplicar-se a un ésser humà. Com a dones presenten els mateixos problemes i anhels que qualsevol dona i en són plenament conscients. No juga en absolut un rol passiu malgrat que sota aquesta qualificació es vulgui naturalitzar la seva desigualtat. Per això si l'acció educativa que es porti amb ella parteix de la seva condició de dona, la dinàmica que s'estableix és molt més productiva en tant que ella se sent protagonista i, sobretot, li permet fer aportacions des de la seva experiència com a persona, tingui més o menys formació formal o no en tingui gens.

Conèixer com gestionen els seus conflictes des de la pròpia interpretació dels fets i la cosmovisió de la realitat, és un recurs molt valuós per ajudar-les a millorar la seva situació.

“Mai no aconsellaria a una bona amiga que se separés del seu marit encara que ell la maltractés. Els problemes serien molt greus després. En origen, els problemes de la parella es tracten amb la comunitat familiar que és la que fa de mediatora i tracta de trobar una solució. Aquí les dones estem soles, hem d'aguantar perquè estem lluny del nucli familiar i no està bé que una dona visqui sola. Fàcilment seria rebutjada i aïllada per la seva comunitat.”

(Binta, Senegal, 24 anys. Arriba a Catalunya el 2001).

“El meu marit és set anys més gran que jo. Vaig casar-me amb ell per la voluntat de la meva mare, ja que jo estimava un altre home. Tinc sis fills, però no l'he estimat mai. Em maltracta psicològicament: no em dona diners i sempre m'escriu. Si tingués recursos ja fa temps que m'hauria separat, la qual cosa penso fer quan els meus fills siguin grans i puguin treballar”.

(Lubna, Marroc, 36 anys. Arriba a Catalunya el 2000).

La diversitat d'interpretacions davant un mateix fet ens mostra la diversitat de pensaments i de sensibilitats. Per exemple, sobre la poligàmia trobem les següents valoracions:

“Per damunt de tot volia venir a Espanya, fins i tot vaig pensar en venir en pastera. No m'importa que el meu marit tingui una altra dona al Marroc, ni tampoc m'importa si em deixa perquè ara tinc el permís de residència i treball”.

(Rachida, Marroc. Casada dues vegades)

“A cap dona li agrada que el seu marit es casi amb altres dones”.

(Binta, Senegal)

“A mi no m'importa que el meu marit tingui una altra dona perquè és vell, si fos jove ja seria una altra cosa”

(Khadidia, Gàmbia. Té 24 anys i el seu marit 50)

“Els hàbits estan canviant amb l'emigració dels homes. Per exemple, és impossible reagrupar les dones sota la mateixa categoria d'esposa. Això fa desistir els homes de casar-se més vegades. També comença a retardar-se l'edat de casament. Només si els avis queden sols (no tenen filles o joves), és responsabilitat del fill tornar-se a casar per deixar una dona en origen i pugui ocupar-se de la seva gent gran”.

(Fanta, Senegal. Té 28 anys. Arriba a Catalunya el 1999).

“Per a la dona africana no es concep que visqui sola, no és admissible. Per això és absolutament lícit que una dona accepti que el seu marit tingui més dones. És preferible a quedar-se sola”.

(Rokia, 21 anys, Guinea Conakry. Arriba a Catalunya el 2001).

Els exemples podrien ser infinits, però allò important és conèixer la riquesa en la diversitat d'allò concret perquè, quan s'arriba a allò general, la distància entre unes i altres es fa cada cop més petita.

Com ja hem comentat, les accions educatives dirigides a la dona immigrada són diverses: coneixement de l'entorn i posicionament en la nova realitat, treball de competències bàsiques, ensenyament de la llengua, eines per a la inserció laboral... Segons el tipus d'acció que es porti a terme caldrà utilitzar una metodologia o una altra i si bé cada cop més es treballa en nous mètodes i didàctiques d'aprenentatge, es troba a faltar una pedagogia específica i adaptada que hauria d'estar a la base de tota intervenció socioeducativa¹⁴.

El primer objectiu és que aquestes dones tinguin a l'aula una actitud d'aprenentatge

En aquest sentit el primer objectiu és que aquestes dones tinguin a l'aula una actitud d'aprenentatge. El seu estat d'ànim les ha de portar a constituir-se en subjectes actius del procés que estan seguint. Així l'educadora/facilitadora ha de treballar per entusiasmar, inquietar, recuperar, expressar, apassionar, problematitzar i sempre partint de la realitat quotidiana i del treball de les emocions, una important quan es treballa amb dones.

Les emocions i els sentiments juguen un paper molt important ja que normalment aquestes persones estan desarrelades i lluny del suport familiar i comunitari que tenien en origen. L'emotivitat cohesionava el grup i genera compromís i actituds positives. A banda d'aconseguir resultats, l'objectiu final és aconseguir les majors possibilitats d'expressió: vivencial, personal i grupal... això elevarà l'autoestima, desinhibirà i donarà seguretat.

Treballar la seguretat i mostrar que hi ha possibilitats de canvi provoca la reflexió i la interiorització del que realment està passant i a partir d'aquí és més fàcil canviar comportaments¹⁵.

En aquesta dinàmica educativa és fonamental que l'educadora/facilitadora connecti, sigui empàtica - com la capacitat de posar-se en el lloc de l'altra -, a través del diàleg des d'un mateix pla d'igualtat, des del respecte i el reconeixement de la seva experiència de vida, les seves idees, formes de pensar i aportacions. Sempre anant d'allò individual, particular, per arribar a allò col·lectiu i general: la condició de ser dona que és universal.

Conclusions

La societat espanyola i catalana ja no pot defugir la seva responsabilitat davant el fet migratori al·legant la poca experiència en la gestió d'aquesta realitat. Un bon nombre de persones, ja fa una dècada o més, que resideixen en el nostre país, cosa que permet definir dinàmiques socials i l'anàlisi d'aquesta adaptació per a dissenyar programes i accions ajustats a les necessitats d'aquestes persones, poder prevenir conflictes i, alhora, facilitar la inclusió a les dones que continuen arribant, sota el referent de l'experiència de les que ja ho han fet anteriorment.

Pel que fa a la dona immigrada es fa evident la necessitat d'obrir vies d'investigació en els àmbits de la immigració femenina que són més invisibles, com ara les dones reagrupades que solen quedar relegades a l'espai domèstic.

Ara que tant es parla de *bones pràctiques* en les accions que persegueixen treballar contra la desigualtat és fonamental en la pràctica educativa partir d'uns *críteris pedagògics* que han de servir per construir dinàmiques positives, amb l'objectiu d'aconseguir canvis socials que ens permetin avançar cap a societats més justes i igualitàries. Aquests es poden resumir en aquest *decàleg per a la intervenció socioeducativa amb dones immigrades* (africanes i no alfabetitzades).

1. Tenir el convenciment que totes les persones som iguals i, per tant, s'ha d'actuar des d'un pla d'igualtat perquè canvien les formes, però no el fons.
2. Com que totes som dones, tot allò que es vulgui transmetre ha de partir del gènere: de les nostres inquietuds, problemes i anhels com a dones, en tant que subjecte universal per damunt de qualsevol especificitat cultural. L'essència ha d'estar per damunt de l'existència.
3. L'aula és l'espai per a l'intercanvi i, tant o més important que aportar nous coneixements, ho és el fet de saber, preguntar-nos com estem, què ens passa i com podem trobar una solució si d'això es tracta. La curiositat sobre nosaltres i allò que ens envolta ha de convertir-se en el fil conductor de qualsevol estratègia educativa.
4. Totes les persones tenim experiències de vida. Aquestes són molt valuoses ja que ens conformen com a subjectes actius, plens de potencialitats i recursos, per la qual cosa és fonamental recollir-les i valorar-les per trobar noves possibilitats en un nou context social.
5. L'aprenentatge de la llengua és fonamental, però sovint s'esmercen esforços en voler que aquestes dones passin de ser analfabetes a dones alfabetitzades sota els paràmetres de la nostra cultura occidental i, moltes vegades, els resultats són decebedors ja que l'aprenentatge de la lectoescriptura és un treball lent, més en l'edat adulta, i quan aquest parteix d'una base feble per les dificultats inherents en la comprensió sociolingüística d'aquell que prové d'un medi on el procés de socialització no té res a veure amb el de la dona occidental. Per això, paral·lelament a l'aprenentatge de la llengua cal treballar habilitats socials enteses com les estratègies necessàries per assolir la categoria de ciutadanes de dret en l'entorn immediat en el qual es viu.
6. Per tant l'objectiu principal ha de ser el de despertar consciències i descobrir capacitats per a interactuar amb la resta de ciutadans i ciutadanes des de la igualtat pel fet de ser éssers humans, no importa quin sigui el nostre color de pell, ni la nostra adscripció identitària i religiosa que és alguna cosa privada i individual.

7. L'estigmatització i els estereotips acompanyen la dona amb menys recursos i a la que fa més evident la seva singularitat ètnica i cultural, però ningú no escull el lloc on neix, ni el medi on s'ha fet persona adulta... i això és la nostra riquesa com a individus si som valorades pel que som i no pel que representem. Aprendre a valorar-se un tal com és i a no tenir por davant d'allò que es desconeix és una eina important per a moure's en un espai no exempt de dificultats.
8. A l'espai d'aprenentatge es treballarà el qüestionament de totes les veritats absolutes i es buscaran sempre els camins d'encontre que ens ajudaran a relativitzar posicionaments tancats sobre les diferents situacions i formes de vida que existeixen. Això és possible si es parteix d'allò quotidià, dels exemples que la convivència i el dia a dia posen al nostre abast, defugint explicacions abstractes i allunyades de les nostres possibilitats de comprensió.
9. Atès que majoritàriament es tracta de dones joves, el que vol dir plenes d'inquietuds, energia i projectes de futur, cal treballar des del passat –que és bàsic per a tenir consciència del que som –, per a situar-nos en el present i projectar el nostre futur tot gestionant la nostra realitat familiar i d'acord amb el que podem en funció de les nostres possibilitats reals.

Cal aportar, en qualsevol tasca educativa, elements que ajudin aquestes dones a viure amb dignitat, a inserir-se en una societat amb més recursos que la pròpia, però fortament individualitzada

10. Davant la situació de manca d'infraestructures, de recursos i serveis i drets bàsics de les persones en les societats d'origen i que condiciona una manera de relacionar-se i de viure, ja que aquestes carències es supleixen per les xarxes comunitàries i les relacions de solidaritat entre la família i la comunitat; cal aportar, en definitiva, en qualsevol tasca educativa, elements que ajudin aquestes dones a viure amb dignitat, a inserir-se en una societat amb més recursos que la pròpia, però fortament individualitzada i que exclou amb facilitat a aquell que té més dificultats pels motius que siguin. El gènere i l'ètnia o l'origen, ja ho hem assenyalat, es converteixen en elements que potencien nivells més alts de vulnerabilitat i d'intensitat en els nivells d'inclusió i lluitar contra l'exclusió social, sota el principi que no és alguna cosa natural dels pobles, hauria d'estar a la base del projecte o programa educatiu que es vulgui engegar.

Carme Expósito Molina

Màster en Immigració i Educació Intercultural

Membre col·laborador del grup de recerca consolidat "Multiculturalisme i Gènere", Universitat de Barcelona

Bibliografia

Aixelà, Yolanda (2000), *Mujeres en Marruecos. Un análisis desde el parentesco y el género*. Edicions Bellaterra. Barcelona.

Aixelà, Yolanda (2001), "Cuando los hombres emigran ...". Discursos y prácticas en torno al reconocimiento social y familiar de las mujeres en Marruecos. OFRIM/Suplementos, Dirección General de Servicios Sociales, junio 2001, pp. 184-197.

Besalú, Xavier (2000), "Famílies africanes, països multiculturals", dins *Quaderns d'Educació Contínua*, pp. 33-43. Diputació de València. València.

Besalú, Xavier (2002), *Diversidad cultural y educación*. Editorial Síntesis. Madrid.

Casamitjana, Montserrat; Casanovas, Miquel; Formariz, Alfons (2005), *La formació de persones adultes a Catalunya: propostes per afavorir la participació i evitar la desigualtat*. (Debats/9). Fundació Jaume Bofill. Barcelona.

El Khayat, Rita (2004), *La mujer en el mundo árabe*. Icaria editorial. Barcelona.

García-Cano Torrico, María (2002), "Mujeres inmigrantes actrices y creadoras del proceso de integración socio-laboral. Estudio de la "formación para el trabajo" en contextos de inmigración", dins García Castaño, F.J; Muriel López, C. (eds.), *La inmigración en España: contextos y alternativas*. Vol. II. Actas del III Congreso sobre la inmigración en España. Laboratorio de Estudios Interculturales. pp.615-626. Granada.

Guigon, Jean-Louis (2004), "La educación, clave de la modernización. La universalización de los sistemas educativos del Magreb es la clave de la modernidad sin renunciar a la historia y a las prácticas sociales, locales y religiosas", dins *Afkar/ideas*, núm. 4, tardor, pp.84-88. Madrid.

Goodale, Gretchen (1995), "Educación y Formación para las niñas en Àfrica", dins *Africa Internacional*, núm. 18: La mujer en el África subshariana, pp. 177-193. Iepala. Madrid.

Juliano, Dolores (2004), *Excluidas y marginales*. Ediciones Cátedra. Madrid.

Kaplan, Adriana (1998), *De Senegambia a Cataluña*. Fundació "la Caixa". Barcelona.

Kaplan, Adriana (2000), *Consequences of a global adult Education Strategy: the case of rural african women in Spain*, ponència presentada al Seminari Educational Strategies, families and population dynamics. Acte organitzat pel Comité Internacional de Coopération dans les Recherches Nationales en Démographie (CICRED) i celebrat a Ouagadougou (Burkina Faso) el novembre de 1999. (Papers de demografia, 175). Universitat Autònoma de Barcelona, Centre d'Estudis Demogràfics. Bellaterra.

Kaplan, Adriana (2002), *Els processos migratoris. Una motivació econòmica: senegambians a Catalunya*. Edicions Bellaterra. Barcelona.

Lacoste-Dujardin, Camille (1998), "Mujeres bereberes: del rigor patriarcal a la innovación", dins Raha, Rachid Ahmed: *Mujer Tamazight y fronteras culturales: estudios acerca del status de la mujer bereber y de sus condicionamientos culturales*. pp. 29-41. Servicio de publicaciones. Ciudad Autónoma de Melilla.

- Les femmes migrantes et la création d'activité* (2002). Migrations Etudes, núm. 104. Ministère de l'Emploi et la Solidarité, France.
- López, Anna** (coord.) (2000), *Deu anys de l'Escola Samba Kubally*. Universitat de Girona. Girona.
- Pajares, Miguel** (dir.) (2003), *La inserción laboral de las personas inmigradas en Cataluña*. CCOO-CERES. Barcelona.
- PAPERS**, Revista de Sociología, núm. 60, Barcelona, Universitat Autònoma, 2000. Monogràfic sobre la immigració femenina a Europa.
- Parella Rubio, Sonia** (2003), *Mujer, inmigrante y trabajadora: la doble discriminación*. Anthropos. Barcelona.
- Ramírez, Ángeles** (1998), *Migraciones, Género e Islam. Mujeres marroquíes en España*. Agencia Española de Cooperación Internacional. Madrid.
- Ribas, Natalia** (1999), *Las presencias de la inmigración femenina. Un recorrido por Filipinas, Gambia y Marruecos en Cataluña*. Icaria. Barcelona
- Santamaría, Enrique** (2002), *La incógnita del extraño. Una aproximación sociológica a la "inmigración no comunitaria"*. Anthropos. Barcelona.
- Subirats, Joan** (dir.) (2004), *Pobresa i exclusió social. Una anàlisi de la realitat espanyola i europea*. Fundació "La Caixa". Barcelona.

-
- ¹ Segons dades facilitades pel Consell Comarcal del Vallès Oriental l'1 de gener de 2004. L'1 de gener de 2005 i segons dades provisionals facilitades per la Taula d'Acollida de l'Ajuntament de Granollers la taxa de població immigrada se situava ja en el 12% en aquest municipi.
- ² Dades provisionals Taula d'Acollida de l'Ajuntament de Granollers l'1 de gener de 2005.
- ³ Determinada per la singularitat de cada ésser humà: aptituds, actituds, entorn familiar, experiències viscudes... i, a més, perquè la realitat i l'adscripció identitària de la dona marroquina i senegambiana és molt diversa en funció de l'ètnia a la qual pertany: àrab, amazic, mandinga, serahule, fula, etc.
- ⁴ Segons dades facilitades pel Pla Estratègic de l'Ajuntament de Granollers l'1 de gener de 2003, la població femenina de la ciutat major de 16 anys i segons nivell d'estudis presentava les següents dades: el 40,4% de les dones marroquines, el 51,3% de les dones senegaleses i el 72% de les dones gambianes no tenien estudis.
- ⁵ PARELLA RUBIO, S. (2003, 157): *Mujer, inmigrante y trabajadora: la triple discriminación*. En general el projecte del reagrupament familiar pretén reproduir en la societat receptora el model d'organització familiar existent en origen, això aïlla enormement la dona i dificulta la seva integració.
- ⁶ Les dificultats d'inclusió de la dona marroquina i senegambiana es troben explicades més àmpliament a l'adaptació del treball de recerca abans esmentat, que es va presentar en forma de ponència al IV Congreso de la Inmigración en España (Girona, novembre 2004) i que es pot consultar a: www.udg.edu/congres_inmigracio.
- ⁷ Treballar amb la dona immigrada té efectes multiplicadors. Amb bons programes educatius els resultats que s'obtinguin beneficiaran en primer lloc els seus fills, el seu nucli familiar i, evidentment, tota la població en funció de la interacció permanent necessària que hem de mantenir amb l'entorn immediat. BESALÚ, X (2002, 167): *Diversidad cultural y educación*. Aquest autor indica com el fracàs escolar dels fills d'immigrants africans se situa a l'entorn del 60%, gairebé el doble del total de la població escolar.
- CASAMITJANA, M; CASANOVA, M; FORMARIZ, A (2005, 42-43): *La formació de persones adultes a Catalunya: propostes per afavorir la participació i evitar la desigualtat*. Entre altres dades que indiquen la vinculació entre nivells educatius i desigualtats, aquest estudi mostra l'estreta relació entre el nivell formatiu dels pares i els resultats escolars dels fills. Així, si s'ofereixen recursos educatius a aquestes mares

s'estan oferint també indirectament als seus fills. L'adaptabilitat dels fills i filles de famílies immigrades no està exempta de dificultats i les mares sempre són una part molt important en la seva educació.

- ⁸ El nom de les dones no correspon a la seva veritable identitat.
- ⁹ La tasca principal de les nenes més grans a l'Àfrica és ajudar la mare en les feines de la casa, tenir cura dels germans petits o ajudar les germanes grans si estaven casades. Al medi rural tradicionalment no es valora que les nenes vagin a l'escola, ja que com hem comentat el seu rol social i econòmic és un altre. En l'actualitat la situació està començant a canviar, però al Marroc, Senegal o Gàmbia per posar uns exemples la taxa d'analfabetisme femení és encara molt alta, concretament la del Marroc és la més alta de tots els països del Magrib.
- ¹⁰ AIXELÀ, Y. (2000): "*Cuando los hombres emigran...Discursos y prácticas en torno al reconocimiento social y familiar de las mujeres en Marruecos*".
- ¹¹ Per exemple, pel Departament de Treball i dins del que es coneix com "Accions Integrades" una persona que treballi només una jornada (ETTs) durant el Programa que es porti a terme, ja consta com una inserció.
- ¹² La llengua com a vehicle de comunicació ha de ser l'excusa que permet actuar des d'altres àmbits, això vol dir que qualsevol aprenentatge facilitarà la millora de l'expressió i comprensió oral i també l'escrita quan sigui possible.
- ¹³ Hi ha qui considera que certes dones immigrades no volen treballar per qüestions culturals. Això pot ser veritat en casos particulars, però no ho és en general. Les dones amazics és cert que es mantenen més tancades en el seu entorn familiar i són molt fidels a les pràctiques culturals d'origen, on és el marit el responsable del sosteniment econòmic de la família. Amb tot, en destí les coses canvien: el cost de la vida és elevat (en general cal mantenir dues famílies: la d'aquí i la que ha quedat en el país) a més d'altres variables com pot ser atur o malaltia del marit, per exemple. Per a les dones subsaharianes concretament, el treball els dóna autonomia i llibertat en tant que són elles les que gestionen els seus guanys, així poden viatjar al seu país quan ho desitgen i veure la família i els fills que han quedat en origen, si és el cas. Oferir-li eines per a facilitar la seva inserció laboral si així ho desitja, és garantia d'igualtat i cohesió social.
- ¹⁴ Quan es treballa amb aquestes dones, la primera impressió que es té és la manca de motivació pel propi aprenentatge. Cal dir que, sovint, no tenen consciència de les seves aptituds, ni han desenvolupat habilitats ni destreses que s'assoleixen quan s'ha seguit un procés d'escolarització normalitzat, al marge dels problemes quotidians que fa que es concentrin poc i no mostrin aparentment, interès pel que estan fent. De vegades trobo companyes que comenten les seves dificultats per aconseguir que les dones aprenguin alguna cosa, i això és cert si s'organitza l'aula sota el referent escolar. Amb elles cal molta energia per a entusiasmar-les, que s'obté pel simple convenciment del que s'està fent, és necessari adaptar-se a les característiques del grup i a les individualitats que el conformen, entendre el seu ritme i conèixer com es comuniquen i quines són les seves pautes de comportament.
- ¹⁵ Si volem que la lluita per a la igualtat i contra els maltractaments arribi a totes les dones per igual, hem de tenir el convenciment que les pràctiques culturals no determinen de manera absoluta la discriminació que pateixen. La realitat és que no tenen eines ni mitjans per a canviar situacions. Per exemple, un fet cultural gens positiu com és la pràctica de l'ablació només pot deixar de posar-se en pràctica si les dones tenen informació i se les fa reflexionar sobre el que representa per a la vida d'una dona. Des del propi convenciment i no amb mesures punitives, l'ablació acabarà sent un testimoni i no una pràctica real.

